

بررسی استناد به منابع اینترنتی در مقالات مجلات حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران

علیرضا سعادت^۱

چکیده

با توجه به رشد روزافزون اطلاعات در اینترنت، این مقاله سعی دارد تا با مطالعه استنادهای مجلات کتابداری و اطلاع‌رسانی، میزان بهره‌گیری نویسندگان این مقالات را از منابع اینترنتی مورد بررسی قرار دهد. با بررسی مجموع استنادهای چهار مجله فصلنامه کتاب، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، اطلاع‌رسانی (نشریه مرکز مدارک علمی ایران)، و پیام کتابخانه در سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۳ این نتیجه به دست آمد که استناد به منابع اینترنتی یا به عبارتی به URLها در هر سال نسبت به سال‌های قبل سیر فزاینده داشته است. اما برخلاف انتظار تنها در سال ۱۳۸۳، یعنی آخرین سال مورد بررسی، این میزان نسبت به استناد به منابع چاپی کاهش پیدا کرده است، که مقطعی بودن این کاهش یا نزولی بودن این رشد از این تاریخ به بعد مسئله‌ای است که نیاز به پژوهش‌های بعدی دارد.

کلیدواژه‌ها

استناد، مقالات فارسی، کتابداری و اطلاع‌رسانی، منابع اینترنتی، URL

مقدمه

اطلاعات و دانش را می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد:

- کاهش زمان صرف شده جهت انتقال اطلاعات با حذف فواصل جغرافیایی در دنیای مجازی،
- حذف واسطه‌ها در مبادله اطلاعات از تولیدکننده تا مصرف‌کننده،
- توسعه ابزارهای ارتباطی مثل پست

با وجود نگاه انتقادی که نسبت به رشد روزافزون انتشار اطلاعات و به دنبال آن نابسامانی شبکه جهانی اینترنت وجود دارد، نمی‌توان مزایای نشر الکترونیکی و اشاعه پیوسته اطلاعات در آن را مدنظر قرار نداد. برخی کارکردهای اینترنت در حوزه اطلاع‌رسانی و مزایای آن برای جامعه جهانی

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شیراز seadat_al@wali.um.ac.ir

الکترونیکی برای تبادل اندیشه‌ها میان دانشمندان و جوامع اطلاعاتی،

• سرعت فرایند انتشار منابع الکترونیکی نسبت به فرایند انتشار همان منابع به صورت چاپی،

• صرفه‌جویی در فضای لازم جهت نگهداری و ذخیره منابع و محمل‌های اطلاعاتی به‌عنوان چالشی در مجموعه‌های منابع چاپی،

• گسترش دامنه دسترسی از جامعه اطلاعاتی محلی به جامعه جهانی اطلاعات،

• افزایش استفاده از اطلاعات به دلیل

سهولت و سرعت دسترسی، و

• تسریع و تسهیل رشد تصاعدی تولید دانش.

امروزه، با نگاهی به منابع اطلاعاتی منتشر شده مثل کتاب‌ها، مقالات، و گزارشات پژوهشی درمی‌یابیم که نویسندگان و محققان، منابع الکترونیکی انتشار یافته در اینترنت را به‌عنوان بخشی از منابع مورد استفاده برای ایجاد اثر خود مورد توجه قرار داده‌اند. این امر نشان‌دهنده توسعه این منابع به‌عنوان منابعی مستند و دارای اعتبار در میان جوامع علمی است (۵). URL^۲ ها به‌عنوان نشانه‌ای برای مکان‌یابی منابع اینترنتی تنها ماهیتی هستند که بین منبع استنادکننده و منبع استنادشونده پیوند برقرار می‌سازند.

بیان مسئله

اطلاعات از زمانی که بر روی لوح‌های گلی، طومارها، و پوست بوده تا اکنون، که

در قالب‌های الکترونیکی و رقمی درآمده، نیاز به گردآوری، سازماندهی، و اشاعه داشته است و این رسالت را کتابداران و اطلاع‌رسانان برعهده داشته‌اند. کتابداران به‌عنوان حرفه‌مندان حیطة اطلاعات و خدمات اطلاع‌رسانی همواره به‌عنوان حلقه اتصال در چرخه اطلاعات حضور داشته‌اند.

علی‌رغم اینکه نشر الکترونیکی پیوسته تا حدی باعث حذف واسطه‌ها شده، اما نقش کتابداران همچنان پابرجا مانده است. مهم‌ترین نقش کتابداران در دنیای اطلاعات پیوسته بازیابی یا اکتشاف اطلاعات از یک طرف و سازماندهی آن از سوی دیگر می‌باشد. اگر اینترنت را یک کتابخانه بزرگ تصور کنیم، شاید مهم‌ترین تفاوت آن با یک کتابخانه در مجموعه‌سازی آن باشد. افزایش لجام‌گسیخته و بدون کنترل و تصفیة منابع در اینترنت دقیقاً نقطه مقابل مجموعه‌سازی قاعده‌مند و بر مبنای خط‌مشی در کتابخانه است. در یک پایگاه اطلاعاتی کنترل شده، براساس هدف ایجاد پایگاه و حیطة داده‌های وارد شده در آن از نظام درخواست کرده و از آن انتظار داریم. از این فرایند می‌توان به‌عنوان بازیابی اطلاعات^۳ یاد کرد که نقطه مقابل فرایند آغازین ایجاد یک نظام اطلاعاتی با عنوان ذخیره اطلاعات است، اما در شبکه اینترنت وضع بسیار متفاوت است.

اینترنت مخزن بزرگی از اطلاعات است که هیچ‌کنترلی بر محتوای اطلاعاتی آن وجود ندارد و به‌سختی می‌توان پیش‌بینی کرد که جست‌وجوی ما، در آن، به چه نتیجه‌ای

می‌انجامد. اما سطح گستردگی اطلاعات به اندازه‌ای است که نمی‌توان از یافتن اطلاعات مطلوب ناامید شد. از این‌رو، می‌توان فرایند بازیابی اطلاعات در آن را اکتشاف اطلاعات^۴ نامید.

در هر حال، با در نظر گرفتن عدم کنترل اطلاعات موجود در اینترنت، جست‌وجوی اطلاعات مطلوب را خواه بازیابی بنامیم یا اکتشاف، کاری بسیار مشکل است و فقدان یک نظم سازمان‌دهی شده، به‌عنوان تفاوت دیگر اینترنت با کتابخانه‌ها، بر شدت آن می‌افزاید. در اینجا آنچه باعث می‌شود نقش کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی پررنگ‌تر شود توانمندی خاص آنان در یافتن اطلاعات، یعنی مهارت‌های اطلاع‌یابی آنان است.

از طرفی، سازماندهی اطلاعات، که جا دارد آن را مهارت اطلاعات نام‌نهم، در مجموعه‌های فیزیکی یا پایگاه‌های اطلاعاتی محدود و کنترل شده شایع بوده و پس از گذشت سال‌ها به‌طور مدونی درآمده است. اما در اینترنت وضع به گونه‌ای دیگر است. شاید در نگاه اول به این نتیجه برسیم که کار سازماندهی اطلاعات در اینترنت را باید نادیده انگاشت و بهتر است متخصصان اطلاع‌رسانی تمرکز خود را تنها بر اکتشاف و بازیابی معطوف دارند. ولی در واقع چنین نیست.

کتابداران با بهره‌گیری از همان مهارت اطلاع‌یابی خود می‌توانند اطلاعات جوامع مختلف استفاده‌کنندگان را بازیابی و

سازماندهی کرده و به‌گونه‌ای نظام‌یافته در اختیار کاربران قرار دهند. دروازه‌های موضوعی اطلاعات^۵، راهنماهای وب^۶، و پورتال‌ها نمونه‌های بارزی از سازماندهی اطلاعات در اینترنت هستند.

امروزه، با ورود ابرداها و به‌کارگیری استانداردها و عناصر ابرداها، طرحواره‌های خاص مثل دوبلین‌کور، فرایند فهرست‌نویسی منابع در محیط کاملاً الکترونیکی و مجازی اینترنت دوباره تحقق یافته است (۱).

با بیان این مباحث آنچه مسلم است آن است که کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی نه تنها با ورود اینترنت از عرصه‌ی اطلاعات دور نگشته‌اند، بلکه حضور آنها همچنان ضروری بوده و حتی می‌توان گفت ضروری‌تر هم شده است و انتظار می‌رود کتابداران سهم قابل ملاحظه‌ای در استفاده از منابع اینترنتی داشته باشند. این استفاده، با رشد ذاتی و عینی اطلاعات در اینترنت، طی زمان رشد متناسبی خواهد داشت. لذا انجام یک بررسی در حیطه‌ی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی خالی از لطف نیست.

پیشینه تحقیق

در سال ۱۹۹۹ کونلر^۷ پژوهشی را درباره‌ی میزان ثبات URLها انجام داد. از مجموع ۳۶۱ وب‌سایتی که به‌صورت تصادفی انتخاب شدند ۳۴۳ مورد ثابت مانده و قابل دسترسی بوده‌اند (۴).

هوجنبوم^۸ به منظور بررسی استناد به

4. Information discovery
5. Subject gateways
6. Web directories

7. Koehler
8. Hogenboom

منابع اینترنتی در مقالات دولتی چهار مجلهٔ پر فروش را در سال‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ مورد بررسی قرار داد تا الگوهای استنادی آنان به اطلاعات دولتی در اینترنت را دریابد. اولین نکته‌ای که وی به دست آورد این بود که میزان استنادها در بین این دو سال افزایش داشته است، هرچند به نسبت افزایش کل استنادها کاهش نشان می‌دهد. تنها در یک مجله نسبت استناد به منابع اینترنتی به کل منابع رشد داشته است و تنها همین مجله است که شکل استناد به منابع الکترونیکی را معین کرده است (۳).

در حوزهٔ علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی مهم‌ترین کاری که بر روی مجلات این حوزه از نقطه نظر استناد صورت گرفته، کار کاسرلی و برد^۹ است. آنها با بررسی ۵۰۰ استناد در مجلات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی با دسترسی پیوسته در سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۰ به این نتیجه رسیدند که بخش عمده‌ای از این استنادها حاوی اطلاعات تاریخ نیستند. بیشتر URLها متعلق به قلمروهای «org» و «edu» بوده و ۸۱/۴ درصد از استنادها قابل دسترسی بوده است. تعداد کمی از مجلات برای استناد به منابع اینترنتی دستورالعمل خاصی را ارائه داده‌اند (۲: ۳۰).

ویلکرسون^{۱۰} (۲۰۰۵) طی مقاله‌ای در نشست انجمن علوم سیاسی آمریکا، استناد به منابع اینترنتی را در محاکم قانونی مورد بررسی قرار داد. پژوهش وی که متعلق به سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ بود، افزایش قابل توجه این استنادها را خصوصاً در سال ۲۰۰۴

نشان می‌دهد. به عقیدهٔ وی رویکرد به منابع الکترونیکی و اینترنتی به عنوان منابع مستند و قانونمند رو به افزایش است (۶).

روش‌شناسی

در این بررسی سعی شده است رویکرد نویسندگان مقالات ایرانی در حوزهٔ علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در چهار مجلهٔ فصلنامهٔ کتاب، فصلنامهٔ کتابداری و اطلاع‌رسانی، اطلاع‌رسانی (نشریهٔ مرکز مدارک علمی ایران)، و پیام کتابخانه در سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۳ سنجیده شود.

از آنجاکه مقالات ترجمه شده بازگوکنندهٔ رویکرد نویسندگان ایرانی نیستند از جامعهٔ پژوهش حذف شد. ملاک ارزیابی، منابع و مآخذ پایان مقالات تألیفی است که پس از شمارش کل آنها به تفکیک هر مجله و در هر سال، منابع اینترنتی و منابع چاپی جداگانه محاسبه شده‌اند.

جامعهٔ پژوهش

جامعهٔ پژوهش مقالات چهار مجلهٔ پیام کتابخانه، فصلنامهٔ کتابداری و اطلاع‌رسانی، فصلنامهٔ کتاب و اطلاع‌رسانی در سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۳ است.

علت انتخاب این چهار مجله و جوه مشترک آنها از نظر دورهٔ انتشار فصلی و قدمت انتشار آنها تا سال ۱۳۷۷ است. مجلات دیگری در حوزهٔ کتابداری و اطلاع‌رسانی وجود دارند که به دلیل اینکه برخی بیشتر جنبهٔ انتشارات داخلی داشته یا به دلیل اختلاف در دورهٔ

9. Casserly & Bird

10. Wilkerson

انتشار مثل ماهانه بودن و یا محدودیت در دامنه زمانی انتشار - که تا سال ۱۳۷۷ را در بر نمی‌گیرند - انتخاب نشده‌اند مانند اطلاع‌سناسی.

تنها چالش موجود آن است که مجلات انتخاب شده نیز گاهی دو شماره را همزمان با هم در یک مجلد منتشر ساخته‌اند که به نوعی تعداد شماره‌های آنها در هر سال، علی‌رغم فصلنامه بودن آنها، عملاً کمتر از ۴ شماره گردیده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و رسم نمودارها با استفاده از نرم‌افزار Excel Microsoft صورت گرفته است.

تحلیل داده‌ها

نتایج بررسی تعداد استنادهایی که در چهار مجله حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به منابع اینترنتی صورت گرفته است، در هر سال، در جدول ۱ آمده است.

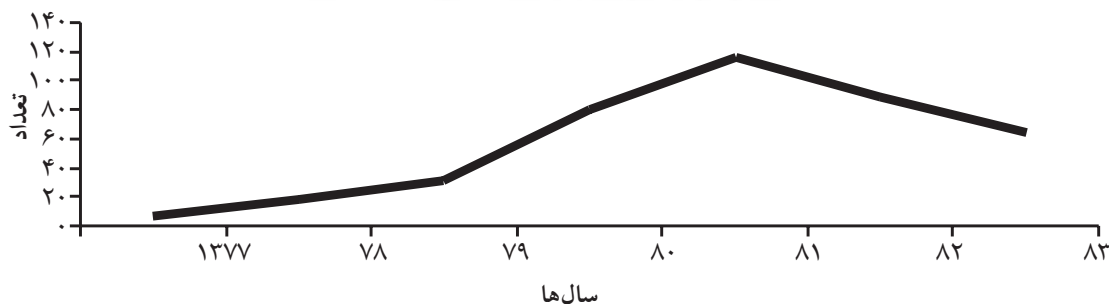
طبق این نتایج علی‌رغم اینکه تعداد استناد به منابع اینترنتی رشد قابل توجهی را از سال ۱۳۷۷ تا سال ۱۳۸۱ داشته است، اما این رشد در سال ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ سیر نزولی یافته است. نمودار خطی ۱ این مسئله را نشان می‌دهد.

اما آنچه ممکن است در این بین رخ داده باشد کاهش تعداد کل ارجاعات و استنادها در مجلات در این سال‌هاست که می‌تواند به دلیل ادغام بعضی شماره‌ها به صورت دو شماره در یک مجلد و در نتیجه کاهش تعداد مقالات منتشر شده و نهایتاً کاهش ارجاعات و استنادها باشد.

لذا انجام یک بررسی دیگر در این باره لازم به نظر می‌رسید. جدول ۲ میزان تعداد کل استنادها در این چهار مجله در سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۳ را نمایش می‌دهد که خط سیر رشد آن نیز در نمودار ۲ دیده می‌شود. این نتایج نشان می‌دهند علی‌رغم اینکه

جدول ۱. تعداد استنادها به منابع اینترنتی در کل مجلات بین سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۳

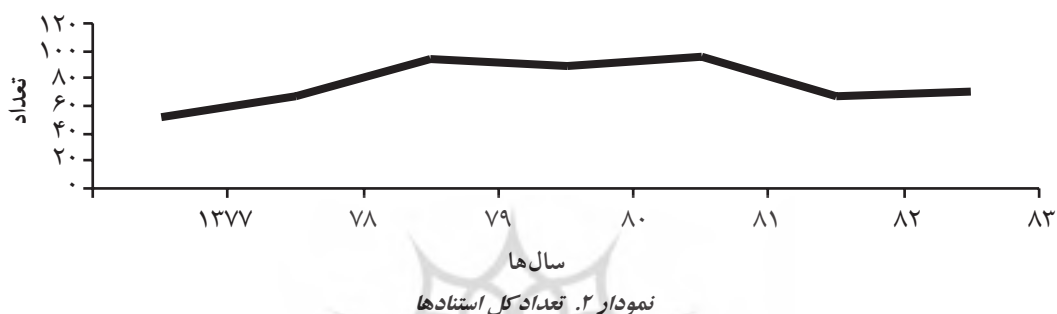
سال	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	جمع
تعداد استنادها	۶	۱۷	۳۰	۸۰	۱۱۷	۸۹	۶۴	۴۰۳

نمودار ۱. تعداد استناد به منابع اینترنتی

جدول ۲. تعداد کل اسنادها، اعم از چاپی و الکترونیکی در کل مجلات بین سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۳

سال	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	جمع
تعداد اسنادها	۵۱۱	۶۶۷	۹۴۹	۸۸۷	۹۶۶	۶۷۷	۷۰۳	۵۳۶۰

رشد اسنادها در سال ۱۳۸۲ با کاهش مواجه شده، اما در سال ۱۳۸۳ دوباره میل به رشد داشته است. لذا بهترین راه حل برای یافتن

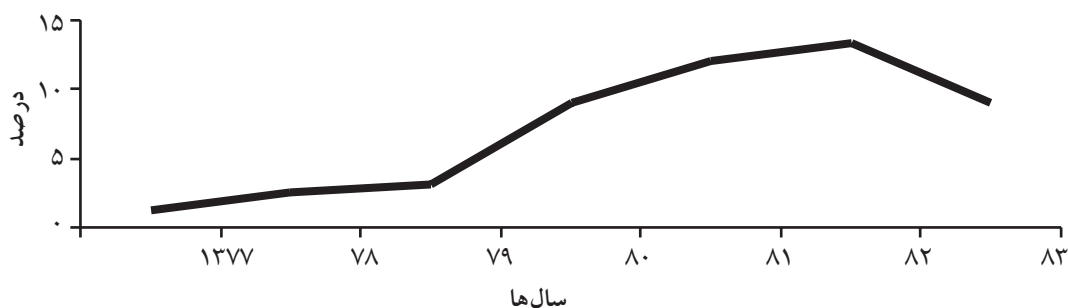
میزان رشد رو به افزایش یا رو به کاهش رویکرد نویسندگان مقالات به منابع اینترنتی، ارزیابی نسبی آنهاست.

شوریه‌شکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
تعداد اسناد به منابع اینترنتی

$$\text{تعداد کل اسنادها} \times 100 = \frac{\text{درصد اسنادها به منابع اینترنتی}}{\text{تعداد کل اسنادها}}$$

جدول ۳. میزان اسناد به منابع اینترنتی نسبت به کل اسنادها بر حسب سال

سال	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳
درصد	۱/۱۱	۲/۵۴	۳/۲	۹	۱۲/۱	۱۳/۱	۹/۱

نمودار ۳. میزان استناد به منابع اینترنتی نسبت به کل استنادها

میزان با نمودار میله‌ای ۴ به نمایش گذاشته شده است.

بر این اساس فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی با وجود اینکه از نظر استناد به منابع چاپی در رتبه سوم پس از فصلنامه کتاب و فصلنامه پیام کتابخانه قرار دارد اما از نظر استناد به منابع اینترنتی بیشترین سهم را با تعداد ۱۵۴ استناد دارا می باشد.

آنچه مسلم است این است که برای بررسی دقیق میزان رویکرد هر مجله به منابع الکترونیکی بهتر است نسبت استناد به منابع اینترنتی به منابع چاپی آن مجله را در نظر بگیریم.

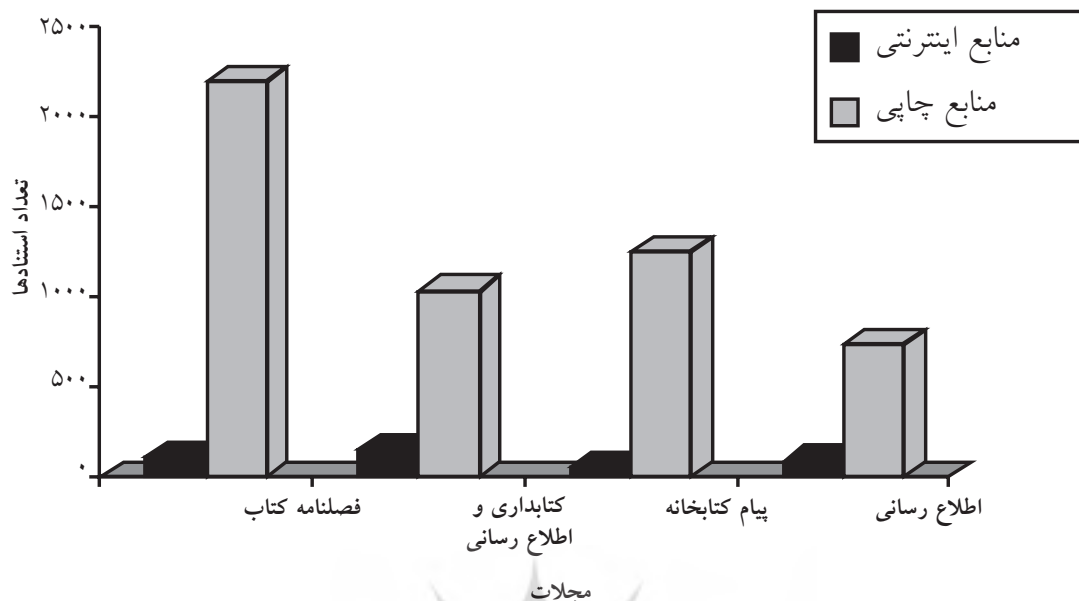
نمودار خطی ۳ نتیجه نهایی رشد استناد به منابع اینترنتی را بر مبنای رشد کل استنادها نشان می‌دهد.

با توجه به این نمودار به این نتیجه می‌توان رسید که استناد به منابع اینترنتی در سال ۱۳۸۲ نیز نسبت به کل استنادها رشد تصاعدی داشته است اما آنچه در اینجا قابل توجه می‌باشد رشد نزولی در سال ۱۳۸۳ است.

در اینجا بد نیست میزان رویکرد نویسندگان مقالات به منابع اینترنتی و چاپی را طی این ۷ سال به تفکیک هر مجله مورد بررسی قرار دهیم. جدول ۴ میزان رویکرد هر مجله را بر حسب تعداد استنادها نشان می‌دهد که این

جدول ۴. میزان استناد به منابع چاپی و اینترنتی به تفکیک هر مجله بین سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۳

اطلاع‌رسانی		پیام کتابخانه		کتابداری و اطلاع‌رسانی		فصلنامه کتاب	
اینترنتی	چاپی	اینترنتی	چاپی	اینترنتی	چاپی	اینترنتی	چاپی
۸۸	۸۲۲	۵۲	۱۲۳۴	۱۵۶	۱۱۱۸	۱۰۷	۲۱۸۶

نمودار ۴. میزان اسنادهای مجلات به منابع اینترنتی و چاپی در مجموع سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۳

براین اساس می‌توان گفت در سال‌های مورد پژوهش یعنی از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۳ فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی هم از نظر تعداد اسنادها و هم بر مبنای نسبت اسناد منابع الکترونیکی به منابع چاپی بیشترین

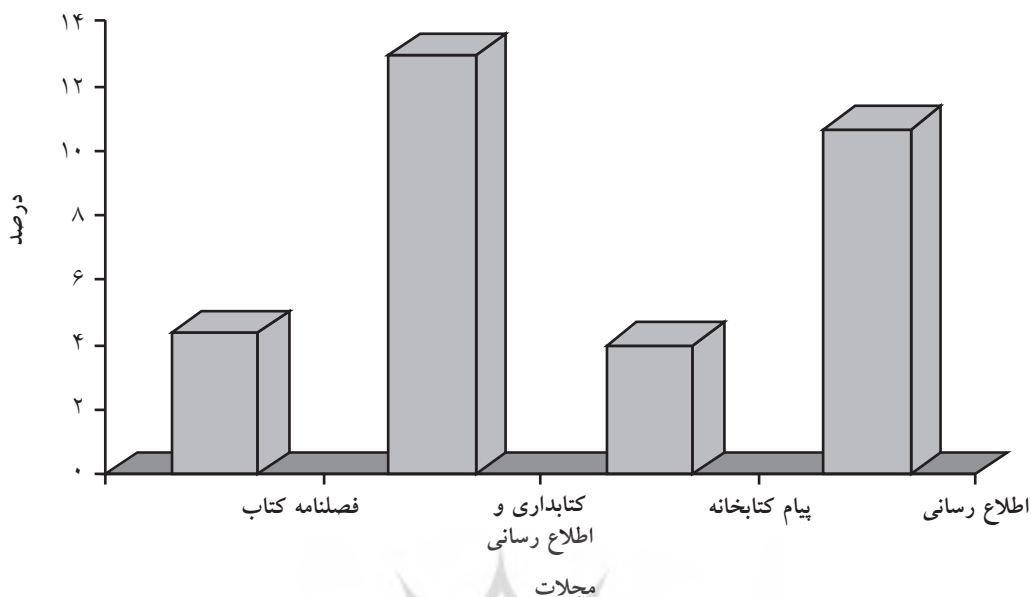
جدول ۵ این نسبت را بر مبنای درصد بیان کرده و نمودار میله‌ای ۵ نیز جهت مقایسه عینی مجلات با یکدیگر بر مبنای درصد رویکرد آنها به منابع الکترونیکی نسبت به منابع چاپی ارائه گردیده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

$$\text{درصد اسناد به منابع اینترنتی در هر مجله} = \frac{\text{تعداد اسناد به منابع اینترنتی}}{\text{تعداد اسناد به منابع چاپی}} \times 100$$

جدول ۵. میزان اسناد به منابع اینترنتی نسبت به منابع چاپی به تفکیک هر مجله بین سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۳ بر مبنای درصد

عنوان مجله	فصلنامه کتاب	کتابداری و اطلاع رسانی	پیام کتابخانه	اطلاع رسانی
درصد اسناد به منابع اینترنتی	۴/۹	۱۳/۹	۴/۲	۱۰/۷

نمودار ۵. میزان استناد به منابع اینترنتی نسبت به منابع چاپی به تفکیک هر مجله در میان سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۳

زمانی دیگر در آینده صورت گیرد. اما اینکه چرا در این سال (۱۳۸۳) رشد استناد به منابع اینترنتی منفی بوده، می‌تواند دلایل بسیاری داشته باشد که از جمله آنها ممکن است دسترسی به منابع چاپی یا دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته باشد که مجلات چاپی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی جهان را پشتیبانی می‌کنند، مثل پایگاه‌های SIENCE DIRECT EBSCO، و PROQUEST.

به هر حال آنچه در اینجا لازم به ذکر است، توجه بیشتر به منابع موجود در اینترنت است که این کار مستلزم آشنایی بیشتر با مهارت‌های اطلاع‌یابی، موتورهای کاوش، راهنماها، دروازه‌های اطلاعاتی موضوعی، و پورتال‌هاست.

رویکرد را داشته و پس از آن، از نظر رویکرد به منابع اینترنتی، مجلات اطلاع‌رسانی (دوم)، فصلنامه کتاب (سوم)، و فصلنامه پیام کتابخانه در رتبه چهارم قرار دارند.

نتیجه‌گیری

این بررسی نشان داد که استناد و رویکرد مجلات کتابداری و اطلاع‌رسانی، یا به عبارت بهتر رویکرد نویسندگان مقالات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی از سال‌ها پیش به منابع اینترنتی روندی رو به افزایش داشته است و تنها در سال آخر این بررسی، یعنی ۱۳۸۳، کاهش را نشان می‌دهد. این کاهش را می‌توان یک کاهش مقطعی در نظر گرفت و یا اینکه آغاز کاهشی مداوم در سال‌های آتی دانست. به هر حال این خود زمانی اثبات می‌گردد که پژوهشی دیگر در یک مقطع

permanence". *Journal of the American Society of Information Sciences and Technology*, Vol. 50, No2 (1999).

5. Lawrence, Steve... [et al]. "persistence of web references in scientific research". *Computer*, Vol. 34, No.2 (2001): 26.

6. Wilkerson, William R. "The emergence of internet citations in judicial opinions: examining the US supreme court". meetings of the American Political Science Association, Washington, DC, 2005. [on-line]. Available: http://convention2.allacademic.com/getfile.php?file=apsa05_proceeding/2005-09-04/42035/apsa05_proceeding_42035.pdf. [5Mar. 2005].

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۱۰/۲۴

منابع

۱. هینز، دیوید. *اير داده برای مدیریت و بازیابی اطلاعات*. ترجمه علیرضا سعادت و فاطمه ذاکری فرد. تهران: چاپار، ۱۳۸۵.
2. Casserly, Mary; Bird, James E. "Web citation availability: analysis and implications for scholarship". *College & Research Libraries*, Vol. 64, No.4 (2003): 30.
3. Hogenboom, Karen. "Has government information on the internet affected citation patterns? a case study of population studies journals". *Journal of Government Information*, Vol. 29, No.6 (2002).
4. Koehler, Wallace. "An analysis of web page and web site constancy and

